

Paweł Wiśniewski

Katedra Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska, Uniwersytet Gdański
Zespół Szkół Żegluga Śródlądowej w Nakle nad Notecią

Oryginalny tekst stanowi rozdział w monografii „Rewitalizacja drogi wodnej Wisła - Odra szansą dla gospodarki regionu”, t. 1., pod red. Zygmunta Babińskiego, wyd. LOGO: na zlec. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko - Pomorskiego, 2008, s. 48-52.

Perspektywy wykorzystania Kanału Bydgoskiego i Noteci dla celów dydaktycznych

Prospects for the use of the Bydgoszcz Canal and Noteć River for teaching purposes

Abstrakt. Doliny Kanału Bydgoskiego i Noteci to obszary szczególnie cenne przyrodniczo. Różnorodność biologiczna i walory ekologiczne tych terenów powinny lepiej służyć edukacji ekologicznej. Kanał i rzeka powinny być wykorzystywane jako naturalne obiekty dydaktyczne szczególnie podczas zajęć szkolnych w terenie. Artykuł przedstawia perspektywy wykorzystania Kanału Bydgoskiego i Noteci dla celów dydaktycznych oraz znaczenie edukacji przyrodniczej w rozwoju świadomości ekologicznej dzieci i młodzieży szkolnej.

Abstract. The Bydgoszcz Canal and the Noteć River valleys are particularly valuable natural areas. Biodiversity and high nature value of these terrains they should better serve for the ecological education. The canal and the river they should be used as natural teaching objects particularly during the field classes. This article presents perspectives of the Bydgoszcz Canal and the Noteć River utilization for teaching purposes and importance the natural education in the development of the ecological awareness of school-age children and adolescents.

Słowa kluczowe: Kanał Bydgoski, Noteć, dydaktyka, edukacja ekologiczna

Key words: the Bydgoszcz Canal, the Noteć River, teaching, ecological education

Wprowadzenie

Dawnym transeuropejskim szlakiem żeglugowym wyznacza się obecnie nowe funkcje. Oprócz dróg wodnych pełnią one rolę ważnych ośrodków rekreacji i turystyki. W planach rozwoju regionu kujawsko-pomorskiego zadania takie przypisuje się przede wszystkim Kanałowi Bydgoskiemu (Badtke 2006). Pojawiają się nowe inicjatywy zmierzające do ożywienia turystyki wodnej i rekreacji na całym Bydgoskim Węźle Wodnym. Jedną z nich był realizowany w latach 2006-2007, koordynowany przez Politechnikę Gdańską program InWater, mający przyczynić się do rewitalizacji międzynarodowej drogi wodnej E-70 oraz podniesienia wiedzy społeczeństwa o korzyściach płynących z posiadania szlaków śródlądowych (Wiśniewski 2007). Ta i szereg innych inicjatyw mogą spowodować, że

Kanał Bydgoski i Noteć staną się wielką atrakcją dla turystyki i rekreacji wodnej.

Różnorodność przyrodnicza i walory ekologiczne kanału i Noteci sprawiają, że są to także szczególnie cenne obiekty dydaktyczne, umożliwiające prowadzenie zajęć szkolnych w terenie i nie tylko oraz pobudzające do realizacji doświadczeń poznawczych i badawczych w różnych grupach wiekowych. To również doskonały teren do kontroli i analizy stopnia przekształcenia środowiska naturalnego.

Materiał i metody

Doliny Noteci i Kanału Bydgoskiego, stanowiące część rozległej Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej, to obszary szczególnie cenne ekologicznie. Ich dno pokryte jest przez gleby hydrogeniczne,

głównie torfowe torfowisk niskich, na których rozwinęły się zalewowe łąki i trzcinowiska z płatami zakrzewień wierzbowych i zadrzewień łęgowych, rzadkie w regionie fragmenty bogatych florystycznie łąk trzęślicowych i w pełni wykształcone zbiorowiska roślinne nie użytkowane rolniczo. Stosunkowo różnorodna jest ruń łąk użytkowanych kośnie. Poza bogactwem flory, obszar ten charakteryzuje się ogromną różnorodnością fauny. Na zabagnionym dnie pradoliny znajdują się cenne ostoje ptasie o randze europejskiej. Są to, między innymi, położone nad Kanałem Bydgoskim stawy w Ślesinie, będące siedliskiem kilkudziesięciu gatunków ptaków, związanych głównie ze środowiskiem wodnym i podmokłym. W dolinie spotkać można co najmniej 18 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej i 8 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi. Występowanie tych cennych i jednocześnie zagrożonych składników różnorodności biologicznej skłoniło do objęcia najbardziej wartościowych obszarów ochroną prawną. Doliny Noteci i Kanału Bydgoskiego włączone zostały do sieci obszarów Natura 2000. W strefie krawędziowej pradoliny utworzono leśne rezerваты przyrody „Borek” i „Kruszyn” porośnięte przez wielogatunkowy las łęgowy i grąd zboczowy, a także rezerwat florystyczny „Łąki Ślesińskie” z zaroślami brzozy niskiej i wierzby szarej oraz zespołami roślinnymi o charakterze olsu porzeczkowego i brzeziny bagiennej. W jej obrębie występują również dwa obszary chronionego krajobrazu – „Nadnotecki” i „Dolina Noteci” (Wiśniewski 2006).

Oceny perspektyw wykorzystania powyższych walorów ekologicznych Kanału Bydgoskiego i Noteci dla celów dydaktycznych dokonano mając na uwadze cele działań edukacyjnych określone

w podstawie programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, stanowiącej załącznik do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu (Dz. U. Nr 51, poz. 458, z późn. zm.). Uwzględniono także szczególną rolę kanału i rzeki w kształceniu marynarzy na przykładzie Zespołu Szkół Żeglugi Śródlądowej w Nakle nad Notecią, jednej z dwóch tego typu jednostek oświatowych w kraju.

Oceniając realizację edukacji ekologicznej z wykorzystaniem naturalnych środków dydaktycznych, jakimi są kanał i rzeka, uwzględniono opinie nauczycieli i uczniów czterech nakielskich i trzech bydgoskich szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

Wyniki i dyskusja

Walory ekologiczne i różnorodność biologiczna dolin Noteci i Kanału Bydgoskiego, objętych różnymi formami ochrony przyrody oraz znakomicie zachowana infrastruktura, będąca unikalnym w skali europejskiej przykładem osiemnastowiecznej myśli technicznej, nie wykluczają użytkowania tych terenów w celach dydaktycznych. Edukacja przyrodnicza w obszarach chronionych jest nie tylko potrzebna, ale wręcz konieczna (Jaroszewicz, 2007). Kształtując całościowy obraz relacji pomiędzy człowiekiem, społeczeństwem i przyrodą, musi ona szybko i kompleksowo wkroczyć w proces dydaktyczny. Ukazując zależność człowieka od przyrody, uczy odpowiedzialności za zmiany dokonywane w środowisku naturalnym. Należy zatem traktować ją jako nieodłączny element całego procesu edukacyjnego (Ministerstwo Środowiska 2001).

W myśl podstawy programowej kształcenia ogólnego, nadrzędnym celem

działań edukacyjnych szkoły jest wszechstronny rozwój ucznia. Edukacja ma polegać na harmonijnej realizacji zadań w zakresie nauczania oraz kształcenia umiejętności i wychowania. Już na etapie szkoły podstawowej uczniowie poznają najbliższą okolicę i swój region, lokalne i regionalne walory i zagrożenia ekologiczne oraz zdobywają podstawowe umiejętności wykonywania obserwacji terenowych (Makowska i in. 1999). Podstawowym celem edukacyjnym w nauczaniu geografii na poziomie gimnazjum jest budzenie zainteresowania szeroko rozumianą przestrzenią geograficzną, w szczególności własnym regionem i jego dziedzictwem kulturowym, a także uświadomienie zagrożeń środowiska przyrodniczego występujących w miejscu zamieszkania. W szkołach ponadgimnazjalnych uczniowie pogłębiają i rozwijają swoją wiedzę oraz umiejętności uzyskane w toku wcześniejszej nauki. Do zadań szkoły na wszystkich poziomach edukacji należy stworzenie uczniom sprzyjających warunków do korzystania z różnorodnych źródeł wiedzy, w tym z własnych obserwacji terenowych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że edukacja środowiskowa prowadzona jest głównie do zajęć teoretycznych w salach lekcyjnych. Treści ekologiczne realizowane są jedynie, jako jedno z zagadnień w programie nauczania biologii, geografii i innych przedmiotów. Nie wykorzystuje się naturalnych środków dydaktycznych, jakimi są Kanał Bydgoski i Notec wraz z otaczającą je przyrodą. Nie dostrzega się ogromnej roli zajęć w terenie, które, jako jedyne w pełni bazują na obserwacji i doświadczeniach, skupiają uwagę na środowisku lokalnym, ożywiają proces edukacyjny, pobudzają zainteresowanie i wrażliwość uczniów oraz pozwalają łączyć naukę, zabawę, wypoczynek i czas na autentyczne refleksje.

Wyzwalają one chęć działania na rzecz środowiska, zmuszają do pojmowania holistycznego, odrzucają fragmentaryczność i statyczność myślenia (Wojciechowski 1995). Zdaniem nauczycieli, to efekt braku czasu na organizację i przeprowadzanie zajęć terenowych, wynikający z małego wymiaru godzin zajęć dydaktycznych z poszczególnych przedmiotów.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, począwszy od drugiego etapu edukacyjnego (od klas IV-VI szkoły podstawowej) wprowadza, obok przedmiotów i bloków przedmiotowych, ścieżki edukacyjne o charakterze wychowawczo-dydaktycznym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania różnych przedmiotów lub w postaci odrębnych zajęć. Wśród nich przewidziano ścieżkę ekologiczną. Jej realizacja, przy wykorzystaniu Noteci i Kanału Bydgoskiego, jako naturalnych środków dydaktycznych, może pozwolić na osiągnięcie zawartych w podstawie programowej celów, wśród których do najważniejszych należą:

- kształtowanie człowieka świadomego swej jedności ze środowiskiem przyrodniczym i społeczno-kulturowym,
- rozwijanie umiejętności obserwowania środowiska oraz gromadzenia o nim informacji,
- poznanie praw i współzależności rządzących przyrodą, a także zachodzących pomiędzy środowiskiem i człowiekiem,
- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów zgodnie z posiadaną wiedzą i przyswojonym systemem wartości,
- pobudzanie wrażliwości na piękno przyrody i ład przestrzenny,
- prowadzenie aktywnych form edukacji w terenie, np. poprzez „zielone szkoły”.

W edukacyjną rolę kanału doskonale

wpisuje się działalność Muzeum Kanału Bydgoskiego. Jego idee statutowe zakładają ocalenie pamięci o twórcach kanału oraz ludziach związanych z żeglugą i hydrotechniką, gromadzenie i udostępnianie pamiątek związanych z Bydgoskim Węzłem Wodnym, sławienie urody Bydgoszczy widzianej z perspektywy wody, wychowywanie młodzieży w duchu szacunku do przeszłości, ożywianie wzorów cnót obywatelskich i etyki pracy, którymi prześlągnięte było środowisko szyprów i hydrotechników oraz pobudzanie naukowych, sportowych i artystycznych (literackich, plastycznych, reżyserskich i muzycznych) talentów młodzieży (Malinowski 2006). Cele te realizowane są poprzez organizację lekcji muzealnych, wykładów dotyczących przyrody, historii i zagospodarowania kanału, konkursów oraz plenerów malarskich i fotograficznych dla młodzieży szkolnej.

Ogromne możliwości wykorzystania Kanału Bydgoskiego i Noteci dla celów dydaktycznych wiążą się z kształceniem marynarzy w Zespole Szkół Żeglugi Śródlądowej w Nakle nad Notecią, gdzie zajęcia praktyczne odbywają się na jednostkach pływających, przede wszystkim na statku szkolnym „Władysław Łokietek”. Od kilku lat w ramach praktyk, chcąc promować Notecę i propagować szlak wodny, szkoła wraz z Ligą Morską i Rzeczną oraz Związkiem Miast i Gmin Nadnoteckich, organizuje flisy prowadzące po Noteci od Santoku przez Skwieżynę, Drezdenko, Krzyż, Drawsko, Wieleń, Czarnków i Ujście do Nakła, a dalej kanałem do Bydgoszczy. Szansą na dalszy rozwój edukacyjnej funkcji Noteci i kanału jest planowana na lata 2008-2013 realizacja projektu stworzenia w Nakle nowoczesnej przystani dla jachtów i łodzi z zapleczem dydaktyczno-warsztatowym i kapitanatem. Zgodnie z założeniami,

z kompleksu w największym stopniu korzystać mają uczniowie nakielskiej szkoły, zdobywając umiejętności i doświadczenie niezbędne w zawodzie technika żeglugi śródlądowej.

Wnioski

Na podstawie zaprezentowanych rozważań można sformułować następujące wnioski:

1. Objęcie dolin Kanału Bydgoskiego i Noteci różnymi formami ochrony przyrody nie wyklucza użytkowania tych terenów w celach dydaktycznych.
2. Kanał Bydgoski i Notecę powinny lepiej służyć edukacji ekologicznej, stanowiąc szczególnie cenne obiekty dydaktyczne podczas zajęć szkolnych w terenie i nie tylko.
3. Edukacja ekologiczna, kształtując całościowy obraz relacji między człowiekiem i środowiskiem przyrodniczym, musi szybko i kompleksowo wkroczyć w proces dydaktyczny na wszystkich etapach edukacji.
4. Bezpośredni kontakt z przyrodą jest najlepszą formą aktywnego uczenia i wychowania dzieci oraz młodzieży szkolnej.

Literatura

- Badtke M., 2006. *Kanał Bydgoski*, Wydawnictwo EKO-BAD, Bydgoszcz, s. 65-94.
- Jaroszewicz B., 2007. *Koncepcja restrukturyzacji wykonywania ochrony przyrody w Polsce*, *Dziki Życie*, 6(156)/2007.
- Makowska D., Plit F., Zajac S., 1999. *Program nauczania geografii w gimnazjum*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss.24.
- Malinowski S. (red.), 2006. *Bydgoski Węzeł*

Wodny, Instytut Wydawniczy Świadc-
two, Bydgoszcz, ss.112.

Ministerstwo Środowiska, 2001. *Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej. Przez edukację do zrównoważonego rozwoju*, Warszawa, ss.30.

Wiśniewski P., 2006. *Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – cenna ostoja*

ptasia o randze europejskiej, Eko i My, 10/06, s. 10-11.

Wiśniewski P., 2007. *InWater – promocja śródlądowych dróg wodnych*, Aura, 7/07, s. 20-21.

Wojciechowski T., 1995. *Pora pola. Poradnik dla animatorów edukacji środowiskowej w terenie*, BOPNiT, Warszawa, s.4.